

уметнике” (110). Уколико је уметничко стварање циљ постојања и његов врхунски вид, онда је јасно да мора доћи до прихватања човека као бића патње, „упола сазданог” и расцепљеног између једнако (не)доступних могућности. Мотив инцеста један је од Настасијевићевих начина да покаже „немогућност остварења жеље која се отуда сублимише у уметност, у духовно, у суштину” (112). Од суштинског је значаја сагледати позитивно одређење које Емилија Поповић проналази у Настасијевићевом делу, посматрајући га као хомогену целину, која једнако одише тежњом ка свеопштем измирењу и складу.

* * *

Започињући приказ ове књиге, сматрала сам себе срећном што имам прилику да пишем о младој ауторки, задовољна што се налазим пред врхунским примером онога како наука о књижевности може и треба да изгледа. Околности које су наступиле, односно прерани одлазак Емилије Поповић, пронашле су нас неспремним да се помиримо са светом који остаје сиромашан за њене проницљиве увиде и, још важније, добродушну, искрену и срдачну реч. Самим тим, „Напомена аутора” на концу књиге, о предстојећим истраживањима, постаје горак подсетник коме се морамо враћати, у покушају да сагледамо све оно за шта смо, на велику жалост, остали ускраћени. Књига *Уилола саздани* јесте вредан прилог, савесно и темељно спроведено истраживање и велики корак ка потпунијем разумевању поетике Момчила Настасијевића и његове визије исконског.

Мср Ленка С. НАСТАСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
lenanastasic@gmail.com

ПЕРФОРМАТИВНА УМЕТНОСТ ИСЦЕЉЕЊА

Андреј Тишма, *Хронографија (сѝи)риѝуала – моји ѝерформанси духовноѝ зрачења*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад 2023

Богато илустрована документарном фотографском грађом уметника, као битним додатком концептуалних описа и дневничких евокација, књига *Хронографија (сѝи)риѝуала – моји ѝерформанси духовноѝ зрачења* представља ретку и драгоцену појаву на српској и регионалној културној сцени. Ова својеврсна уметничка аутобиографија од прворазредног је

значаја за стицање непосреднијег, потпунијег и објективнијег научног знања о огромном доприносу Андреја Тишме уметности перформанса, када је реч о истраживању и историзацији не само југословенске и пост-југословенске савремене уметничке праксе него и о вредности коју његов извођачки опус несумњиво има и у светским оквирима.

Андреј Тишма је, као самосвојни припадник југословенске уметности друге линије и доследни настављач њене поетике, у позносоцијалистичком и транзиционом контексту уврстио у своје интермедијалне и мултимедијалне ангазоване пројекте, осим видеа, поштанске и дигиталне уметности, и различите облике извођачке праксе. Наиме, средином 80-их је унутар пракси (пост)концептуалног израза перформирао за око камере, као резултат превладавања експресивних могућности сликарства и еволуције сопственог интердисциплинарног истраживања проширених медија визуелне уметности. У фокусу његових видеоперформанса, као концептуално остварених дела за видеомедиј, јесте преношење тежишта с естетског објекта на телесне и менталне аспекте уметника, то јест на његов говор у првом лицу, где се даје примат процесуално произведеном идејном и симболичком поретку значења. У аналогном раздобљу бављења фотографијом, као главним техничким медијем масовних комуникација, Андреј Тишма је, такође у склопу пракси (пост)концептуалног уметничког израза, фотографску слику употребљавао, између осталог, и као документ уметнички изведеног, или дематеријализованог дела. Међутим, од 1984. до 2022. године извео је и седамдесетак (спи)ритуала, или перформанса духовног зрачења, чије синопсисе је на хронографски начин изложио и концизно протумачио у овој књизи, а који представљају врхунац његове радикалне имплементације премисе концептуалне уметности о постобјектном преражају уметничког дела из естетског предмета у ментални процес и догађај, са духовном димензијом као стваралачким принципом који води изнад интелекта.

У уводном, претеоријском тексту ове књиге Андреј Тишма нас упознаје с генезом и суштином поетике свог перформанс арта који је по стваралачкој концепцији сродан, а по уметничким дометима дорастао остварењима Јозефа Бојса (Joseph Beuys), Улрике Розенбах (Ulrike Rosenbach), бечких акциониста, Зорана Белића, Леонида Шејке, Марине Абрамовић, која је примат дала духовној размени и зрачењу, Хермана Нича (Hermann Nitsch), групе ОХО и Божидача Мандића, због еколошких арт извођења. Наиме, Тишмини (спи)ритуали, као полижанровски облик перформативног извођачког изражавања, јесу нематеријална уметност намењена првенствено људском духу, који представља пластички материјал за стваралачки рад. За њихово разумевање од кључне важности су два битна (само)одређења и манифестовања целокупног Тишминог умет-

ничког стваралаштва, који теку паралелно и допуњују се, а дејствују у постављању дијагнозе и одређивању терапије за болести савремене капиталистичке цивилизације. С једне стране, својим ангажованим радовима (видео, фотографија, дигитални принтови, нетарт, електронска музика) Тишма критички указује на системске негативности глобализације и неодрживост планетарних услова живота. Он протестује против разноврсних друштвених аномалија, провоцира и разбуђује публику нудећи јој хуманистичку визуру, деструира дискурсе политичке моћи и утопијски указује на могућност и потребу радикалне промене друштвеноисторијских околности. С друге стране, исцељујућим духовним деловањем, вођеним алтернативним идејама и вредностима, нудио је човечанству лек за трауме, деструкцију и девијације. Ширио је позитивну спиритуалну енергију према природи и људима, то јест – смирујуће и хармонизујуће таласе, љубав и мир, настојећи да произведе конкретно друштвено и политичко дејство у Југославији и свету. Телепатски и магијски је еманирао сопствено надахнуће, поправљао опште друштвено расположење и здравље људи, биљака и животиња, односно деценијама је давао свакодневни хуманистички допринос побољшању човечанства и његове планете.

Полазећи од своје дефиниције мејларта, као пулсирајуће духовне скулптуре која обавија планету, Тишма је еколошким, мировним и антиглобалистичким (спи)ритуалима, слично Јозефу Бојсу и његовој идеји о уметности као социјалној пластичкој делатности, настојао да директном трансмисијом инспирације терапијски утиче на буђење стваралачке снаге духа реципијената, да човека врати његовој потиснутој суштини и тако преобрази свакодневни живот и његов смисао. Попут скулптора, претпостављену вечну духовну супстанцу, људима иманентну, стваралачки је користио као материјал уметничког деловања. Значак поступком ју је разбуђивао, обликовао, усмеравао и ширио, а крајњи производ тог процеса је било надахнуће и исцељујуће прочишћење, то јест преображај и директни контакт са смислом постојања. Тишмини (спи)ритуали су идејно и вредносно засновани на његовом хибридном духовном идентитету, који је због широких интересовања и отворености према свету у младости космополитски формирао слободним присвајањем и креативним комбиновањем елемената различитих културних традиција света, па и елемената балканског и српског културног наслеђа, без националистичке мегаломаније. Неспутано интердискурзивно обликовање властите личности, еклектичким обједињавањем концепција, метода и процедура из различитих извора, који су га инспирисали у грађењу алтернативног погледа на свет, укључује: религијске спиритуалне традиције Истока и Запада, магију, паганске и хришћанске ритуале, наслеђе авангарде, али и достигнућа савремених природних наука, тех-

нике и технологије, као и објективноидеалистичка метафизичка и етичка учења о суштини и смислу људског живота. Наиме, (спи)ритуални уметник шаманистички комуницира с духовним потенцијалом и праизвором стваралачке енергије тоталитета, из кога настаје и уметност, па директним преносом надахнућа, без материјалног носиоца, претвара свакодневицу у уметничко дело, а у процесу стварања менталном интеракцијом и резонанцијом публику доводи у стање слично свом. Она доживљава исте заносе и сједињење са суштином постојања, па се уметност манифестује у сфери међуљудске спиритуалне размене, која трансформативно просветљује примаоце, као креативна духовна бића, и последично делује на пределовање друштвеног амбијента. Тишма, попут Јозефа Бојса, утопијску имагинацију својих перформанса не заснива на материјалној него на духовној бази људске самосвести и трансформативне креативности, односно на архетипском повратку спиритуалности и пореклу уметности, која се развила из племенских ритуалних изведби. Спиритуални уметник не представља неког другог, као у театру, него у заједници људских бића конституише објективну стварност у циљу постизања менталног дејства и доживљаја духовних трансформација у колективним ритуалним искуствима. Уметнички изражава утопијско хтење да се превлада редукционизам материјалистичког разумевања човека и једностраност инструменталног појма науке, технике и технологије. Настоји да ослободи спиритуалну природу егоистичних и отуђених индивида, потиснуту владајућом нихилистичком културом, да би могле да се развијају стваралачке снаге самоостварења целовитог људског бића. У свом животу и делу тражи поновно успостављање изгубљеног исконског јединства и хармоније природе и духа у човеку и тоталитету. Рационализму супротставља мишљење које у налажењу смисла и буђењу сензибилитета за хуманији свет укључује архетипске, митске и магијскорелигиозне склопове, као и одбацивање вредносне парадигме савременог глобалног друштва у коме доминирају материјална похлепа, нарцизам, лаж, мржња, агресивност и деструкција воље за надмоћ.

Перформанс арт је, као облик постобјектног рада, прешао пут од субверзивне авангардне праксе до етаблиране уметничке дисциплине у глобалном систему институционализоване мејнстрим сцене. Постао је интегрални део постфордистичке, то јест нематеријалне креативне производње за тржиште, а виртуозно извођење постало је професија као и свака друга, док је конзумеристичка публика углавном разочарана у велике приче и хедонистички жељна спектакла и забаве. Упркос томе, Тишма је доследно и аутентично живео и живи своју уметност и модернички, у духу неоавангардног борбеног оптимизма, верује да трансформативни потенцијал (спи)ритуала и еманципаторски ангажман

уметника могу подстаћи обнову духовности и позитивне промене у личној, природној и планетарној друштвеној стварности, чему у прилог сведочи и његова нова књига.

Мср Милан М. ЂОРЂЕВИЋ
Гимназија и стручна школа „Светозар Милетић”
Србобран
sentomas789@gmail.com

СВЕТСКА АВЛИЈА

Анђелко Анушић, *Мајлена авлија*, Прометеј, Нови Сад 2023

Наслов Анушићевог романа сигнализира везу са значајним претходником, Андрићевим романом *Проклеџа авлија*. Сличност у наслову најављује везе са поменутиим романом и идеолошким оквиром у којем је ситуирана *Проклеџа авлија*, а разлике најављују разоткривање прогресије зла романом *Мајлена авлија*. Књижевни поступак који користи Анђелко Анушић у роману *Мајлена авлија*, близак антиутопистичким мајсторима светске књижевности и легиран традицијом српске народне и савремене књижевности, демистификује зло светске авлије.

Док је код Андрића јунацима недвосмислено јасно да се налазе у затвору оивиченом затворским зидинама изван којих се не види град, али се још увек види небо,¹ у Анушићевом књижевном свету јунак се налази на слободи у којој постоји само сећање на небо. Међутим, и то сећање одвојено је од Анушићевог јунака – одвојено и дословно и метафорички. Слобода у *Мајленој авлији* у много чему представља још страшнији затвор него што је то случај у Андрићевој *Авлији*, будући да се представља као слобода.

Пројрес зла довео је Анушићевог јунака у цивилизацију која не спутава кретање, али ограничава мисао; не забрањује мисао, али прописује терминологију и стил; вакцинише становништво не из хуманистичких побуда (тачније, не вакцинише да би здрав човек могао да буде способан да оствари свој пуни људски потенцијал, а на том путу човека је немогуће ограничавати било каквим прескриптивностима, него га је потребно подстицати хуманистичким идејама), већ вакцинише да би се онемогућила било каква врста непредвидивог понашања, сужавајући појам човека на инструмент идеологије, политике и капитала. Роб је

¹ „Из Авлије се не види ништа од града ни од пристаништа и напуштеног арсенала на обали испод ње. Само небо, велико и немилосрдно у својој лепоти...”, Иво Андрић, *Проклеџа авлија*, Српска књижевна задруга, Београд 1960, 39.